

NAȚIUNE, NUMĂR ȘI TERITORIU NAȚIONAL ÎN TRANSILVANIA (1848-1850)

Ela Cosma*

Abstract: *The intrinsic bound between nation and national territory is revealed, in this study, with regard to the Great Autonomous Principality of Transylvania during and after the 1848-1849 revolution and war. The state organization of the province under Habsburg suzerainty was questioned by the proclamation of Transylvania's union with Hungary (30 May 1848), which however failed to be put in practice. Transylvania's administrative and territorial organization (comprising 7 Hungarian counties, Partium, 5 Szekler seats, 9 Saxon seats and 2 Saxon districts) ensured to the three Transylvanian Estates of the Hungarians, Szekler and Saxons – medieval privileged nations allied in 1437, that had survived until 1848 –, not only political and economical domination, but also territorial hegemony. This was achieved by Transylvania's parceling between the three dominant nations and the unofficial demarcation of the “lands” of Hungarians (Land der Unger), Szekler (Land der Szekler) and Saxons (Sachsenland), totally excluding the tolerated Romanian nation, that was numerically dominant in Transylvania, Partium and parts of Hungary (Maramureș, Crișana). Medieval land possession – but not land property, inner privileges – but never territorial autonomy characterised the three acknowledged nations, in the eve of the 1848 revolution, when the Romanians were feared to fight for achieving the status of the fourth admitted nation in Transylvania. This would have put an end both to unio trium nationum and to their land enclaves, as the Romanian national requirements were to be followed by territorial claims, given that the Romanians lived all over Transylvania. Regardless of national confrontations, the Transylvanian demographic reality was inexorably in favour of the Romanians, who formed two thirds of the Great Principality's population. Statistics of the Transylvanian nations before and after 1848 are analysed, with focus on Eduard Albert Bielz's considerations, interest being granted to the huge human losses of the revolution and war.*

Keywords: Transylvania, 1848-1850, Transylvanian nations, national territory, national statistics

Organizarea statală a Transilvaniei

La izbucnirea revoluției pașoptiste, Transilvania era organizată ca Mare Principat Autonom, aflat sub suzeranitate habsburgică. Funcționa în această formă de stat din anul 1765, după ce anterior, odată cu cucerirea Transilvaniei de către

* Cercetător științific I dr., Institutul de Istorie „G. Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca; e-mail: ela_cosma@yahoo.com

austrieci, provincia fusese recunoscută drept principat autonom. Explicăm de îndată cine și de ce în anii revoluției și războiului de la 1848-1849 a negat formula Marelui Principat Autonom al Transilvaniei, fără ca acesta să poată fi abolit *de iure*, cu atât mai puțin *de facto*. Din toamna lui 1849, după revoluție, Transilvania a revenit la aceeași organizare statală, a Marelui Principat Autonom, până la instaurarea dualismului austro-ungar în 1867, care a desființat caracterul statal de sine-stătător al provinciei și a adus cu sine anexarea Transilvaniei la jumătatea ungară a monarhiei bicefale, Transleithania.

Programul revoluției maghiare de la Pesta din 15 martie 1848 cerea, la punctul 12 și ultimul, uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Dezideratului maghiar din Ungaria i s-au alăturat, în Ardeal, două din cele trei națiuni medievale de Stare, maghiarii și secuii, care în 30 mai 1848, în cadrul Dietei transilvane de la Cluj, deschisă cu o zi înainte, au proclamat entuziast uniunea Transilvaniei cu Ungaria, adoptând în acest sens proiectul articolului 1 de lege. Cea de-a treia națiune recunoscută a Transilvaniei, sașii, și-au dat votul de acceptare sub forța împrejurarilor și sub presiunea galeriilor, ce scandau: „Unio vagy halál!” (Uniune sau moarte!). În 10 iunie 1848, la Olmütz, împăratul Ferdinand a sancționat legea uniunii votată la Cluj, iar la 19 iunie s-a dat citire sancționării imperiale în Dieta transilvană. Aceasta și-a încheiat lucrările la 18 iulie 1848¹. Între timp, în Transilvania s-au organizat alegeri de deputați pentru Parlamentul unificat de la Pesta, care și-a deschis porțile la 2 iulie 1848. Forul legislativ ardelean s-a autosuspendat, nu mai înainte de a desemna membrii „comisiei uniunii” (*Unions-commission*), care au fost trimiși la Pesta pentru a negocia uniunea. „Comisia uniunii”, sub președinția guvernatorului transilvan Teleki József și a președintelui interim Kemény Ferenc, includea o zdrobitoare majoritate maghiară și secuiască (Thoroczkai Miklós, Balási József, Bethlen Miklós senior, Jósika Miklós, Kemény Domokos, Teleki Domokos, Horváth István, Kemény Dezső, Zeyk József, Wéer Farkas, Bethlen János junior, Pálffy János, Mikó Mihály, Berde Mozes, Gyergyai Ferenc, Wesselényi Miklós, Szász Károly, Teleki László, Demeter József, Hankó Dániel), 4 sași (Konrad Schmidt, Carl Gooß, Elias Roth, Wilhelm Löw) și 3 români (episcopii greco-catolic Ioan Lemeni și ortodox Andrei Șaguna, Alexandru Bohățel). Prezentând „comisia uniunii”, Eugen von Friedenfels arăta că:

„La această participare s-a redus așa-numita înfăptuire a uniunii, căci în rest în Transilvania toate au rămas la cele vechi, Guberniul, municipiile [șăsești] ș.a.” (Auf diese

¹ Lucrările Dietei din Cluj (29 mai – 19 iulie 1848) sunt redade – în limba maghiară, germană și în traducere română – în volumul de *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, vol. V, 20 mai – 4 iunie 1848, coord. Ștefan Pascu, editori: S. [Samu] Benkő, L. [Liviu] Botezan, A. [Ákos] Egyed, D. [Dénes] Károlyi, G. [Gelu] Neamțu, I. [Ioan] Chindriș, K. [Kurt] Schmidts, M. [Marghioala] Bodor, H. [Hilde] Mureșan; indici: I. [Ioan] Bolovan; colaboratori: I. [János] Dani, S. [Stelian] Mîndruț, I. [Ioan] Bolovan; referenți: S. [Simion] Retegan, T. [Teodor] Pavel, Edit. Academiei Române, București, 1992, doc. 68, p. 117-222.

Theilnahme allein beschränkte sich damals die sogenannte Durchführung der Union, denn sonst blieb in Siebenbürgen alles im Alten, Gubernium, Municipien u.A.)².

Doar Cancelaria aulică transilvană de la Viena a fost desființată și s-a făcut transferul Tezaurariatului transilvan, o instituție austriacă cu sediul la Sibiu, în subordinea guvernului maghiar. Nu s-a reușit materializarea uniunii, iar lucrurile nu au evoluat conform așteptărilor lui Kossuth, care în martie 1849 îi declara pe bună dreptate generalului Bem:

„Uniunea e un cuvânt gol; abia prin victoriile dumneavoastră și prin organizarea fundamentală uniunea trebuie să devină realitate” (die Union ist ein bloßes Wort; durch Ihre Siege und durch die Fundamentalorganisation muß die Union erst zur Wahrheit werden)³.

Juristul Eugen von Friedenfels, insistând pe aspecte ținând de dreptul statului (*Staatsrecht*), concluziona:

„Nu poate exista niciun un dubiu asupra faptului că, în vremea aceea, nu a avut loc nicio înfăptuire propriu-zisă a uniunii, fie și numai factuală”. (Hierüber, daß nämlich eine eigentliche – selbst nur factische - Durchführung der Union zu jener Zeit gar nicht stattgefunden hat, kann kein Zweifel obwalten)⁴.

Astfel, deși a întrunit voința maghiarilor transilvăneni și a secuilor, uniunea Transilvaniei cu Ungaria nu s-a putut înfăptui efectiv, fiindcă s-a ciocnit de opoziția conjugată a națiunii române tolerate, dar dominante numeric în Transilvania, și a celei de-a treia națiuni de Stare, cea a sașilor.

Iar statutul Marelui Principat Autonom a rămas nealterat până în 1867.

Organizarea administrativ-teritorială a Transilvaniei

Teritoriul Marelui Principat Autonom al Transilvaniei cu Partium⁵, având o suprafață de 1.054,79 mile pătrate austriece⁶ (60.700 km²), nu includea Maramureșul, Bihorul și Aradul, care erau încorporate Regatului Ungariei, însă cuprindea:

² Eugen von Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jahrhundert*, vol. II (1848-1858), Wilhelm Braumüller, Wien, 1877, p. 375.

³ Scrisorile lui Kossuth Lajos către Józef Bem, din martie-iunie 1849, au fost editate de Makray Aladár, la tipografia germană Heckenast din Pesta, apud Eugen von Friedenfels, *op. cit.*, p. 376.

⁴ *Ibidem*, p. 376.

⁵ Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 2000, p. 32.

⁶ Eduard Albert Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistische-topographische Beschreibung dieses Landes*, Sibiu, Druck und Verlag von Samuel Filtsch, 1857, p. 152.

* 7 comitate ungurești: Solnocul Interior, Dăbâca, Cluj, Turda, Alba Inferior și Superior, Târnava, Hunedoara⁷;

* așa-numitele *Partes reapplicatae* sau *Partium*-ul de Est⁸: comitatele Solnocul Mijlociu, Crasna și Zarand, districtul Chioar, constând din 269 de sate românești⁹;

* 5 scaune secuiești: Trei Scaune (sau scaunele unificate: Frumoasa, Kézdi și Orbaj, cu scaunul filial: Micloșoara), Odorhei (cu scaunele filiale: Cristuru Secuiesc și Brăduț), Ciuc (sau scaunele unite Ciuc de Sus și de Jos, scaunele filiale: Gurghiu/Gyergyó și Kászón), Mureș și Arieș¹⁰;

* 9 scaune săsești: Sibiu, Miercurea Sibiului, Mediaș, Sighișoara, Rupea, Orăștie, Sebeș, Nocrich, Cincu Mare;

* 2 districte săsești: Brașov, Bistrița¹¹;

* 1 district „românesc”¹² cu administrație militară austriacă: Făgărașul¹³.

⁷ Joseph Heinrich Benigni von Mildenberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, vol. III, Sibiu, W. H. Thierry's Buchhandlung, 1837, p. 4.

⁸ Dumitru Suci, *Antecedentele dualismului austro-ungar și lupta națională a românilor din Transilvania 1848-1867*, București, Edit. Albatros, 2000, p. 23. Partiumul „de Est (majoritar românesc: Chioar, Zarand, Crasna, Solnocul de Mijloc)”, alcătuit deci din 3 comitate și un district din centrul Transilvaniei, anexat de Ungaria la 1836. Este denumit astfel de Dumitru Suci, pentru a-l distinge de „Partiumul de Vest (Berey, Ugocsa etc.)”, foste comitate ținând de teritoriul actual al Ungariei, anexate de Coroana maghiară în 1738. Însă, în 1837, la apariția manualului său de statistică și geografie a Marelui Principat al Transilvaniei, Benigni von Mildenberg considera „pământul ungarilor” (Land der Unger) ca fiind format din 11 comitate, respectiv din cele 7 comitate ale „pământului comitatens” propriu-zis, plus cele 3 comitate și un district ale Partiumului de Est transilvan. Cu alte cuvinte, autorul nu recunoștea anexarea Partium-ului de către Ungaria, sau invers pierderea Partium-ului de către Transilvania. Joseph Heinrich Benigni von Mildenberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, vol. III, Sibiu, W. H. Thierry's Buchhandlung, 1837, p. 4.

⁹ Anton Friedrich Büsching (königl. preuß. Oberconsistorialraths, und des vereinigten Berlinischen und Cölnischen Gymnasiums zu Berlin, und der von demselben abhängenden beyden Schulen Directors), *Auszug aus seiner Erdbeschreibung, welcher Europa und den nördlichen Theil von Asia enthält*, siebente verbesserte und vermehrte Auflage mit vollständigen Registern, Bd. I, gedruckt bei Johann Thomas Edlen von Trattner, kaiserl. königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern, Viena, 1787, p. 593.

¹⁰ Joseph Benigni von Mildenberg, *op. cit.*, vol. III, 1837, p. 54-55.

¹¹ Joseph Bedeus von Scharberg, *Die Verfassung des Großfürstenthums Siebenbürgen aus dem Gesichtspunkte der Geschichte, der Landesgesetze und des bestehenden öffentlichen Rechtes*, aufgefaßt und dargestellt von Jos. Bedeus v. Scharberg, königlich siebenbürgischen Hofrath und Ober-Landes-Commissär und Vorsteher des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, gedruckt und im Verlage bei Carl Gerold, Wien, 1844, p. 42.

¹² Constantin Băjenaru, *Țara Făgărașului în timpul stăpânirii austriece (1691-1867)*, Alba Iulia, Edit. ALTIP, 2013, p. 33-36. Districtul Făgărașului, „cu populație majoritar românească”, a devenit „eterogen din punct de vedere etnic” prin rescriptul împărațesc emis de Iosif al II-lea la 3 iulie 1784, privind reorganizarea administrativă a Transilvaniei în 11 comitate, odată cu crearea comitatului Făgăraș. Acestuia, pe lângă teritoriul vechiului district, i s-au arondat încă 29 de localități, majoritar săsești, din fostul comitat Alba de Sus și din scaunele Cincu, Nocrich, Sighișoara și Rupea. În urma rescriptului restituțional din 28 ianuarie 1790, Făgărașul a revenit la vechea structură administrativă a districtului, care s-a menținut până după revoluția de la 1848-1849.

¹³ Joseph Benigni von Mildenberg, *op. cit.*, vol. III, 1837, p. 50.

Această divizare administrativ-teritorială în comitate, scaune și districte s-a păstrat, cu sfințenie, uneori cu dificultate, de către națiunile de Stare din Ardeal, în toată perioada de funcționare a Marelui Principat Autonom, cu excepția intervalului 1784-1790.

Măsurile dure adoptate de împăratul Iosif al II-lea, anume decretul gubernial din 30 ianuarie 1781, ce suspenda privilegiile celor trei națiuni politice și patru religii recepte în Transilvania, și rescriptul imperial din 3 iulie 1784, prin care se desființau unitățile teritoriale existente până atunci și se formau 10, apoi 11 comitate noi¹⁴, au constituit un *intermezzo*, anulat la scurt timp, în baza rescriptului restituțional din 28 ianuarie 1790, prin care Transilvania a revenit la organizarea sa de dinainte.

Diviziunea administrativ-teritorială a Marelui Principat Autonom al Transilvaniei (1765-1867) în comitate, scaune și districte, arondate „pământurilor” unguresc, secuiesc și săsesc.

¹⁴ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj, Edit. Dacia, 1994, p. 249.

Națiunile de Stare și „pământurile” lor în Transilvania până la 1848

Organizarea administrativ-teritorială a Transilvaniei a reprezentat, ca pretutindeni și în orice epocă, un raport de putere între autoritățile de la centru și cele locale. În Marele Principat Autonom câștig de cauză a revenit stăpânirii provinciale, lucru demonstrat, pe de o parte, de permanentele eforturi de centralizare desfășurate de Imperiul Habsburgic, iar pe de altă parte de lupta Stărilor privilegiate transilvane de preservare a propriilor interese în teritoriu.

Fenomenul acesta ciclic de *corsi e ricorsi* în relațiile dintre stăpânirea centrală de la Viena și stăpânirea locală de la Cluj beneficiază de o amplă analiză realizată de Dumitru Suciu¹⁵. În paralel și mai cu seamă, se analizează însă evoluția raporturilor dintre Tronul imperial austriac și Coroana regală maghiară. Cercetătorul citat urmărește schema în trei pași „tensiune-ciocnire-compromis” între cele două forțe politice invocate la urmă, demonstrând că momentele de compromis constituie niște precedente și antecedente ale dualismului din 1867, denumite de autor: „dualism incipient și embrionar monarho-feudal” din primii 25 de ani de domnie ai Mariei Theresia (1740-1765); „dualismul specific, parțial” și „de scurtă durată” din martie-aprilie 1848 până în toamna aceluiași an; și, în fine, „dualismul perfectat și paritar” instituit în 1867. De pildă, Dumitru Suciu argumentează „dualismul” din 1848 prin faptul că:

„monarhul [de la Viena] a devenit rege constituțional al Ungariei, care guverna pe baza unui sistem parlamentar maghiar, tot așa cum era împărat constituțional al Austriei”¹⁶.

Revenind la Transilvania, dominația politico-statală, administrativă și teritorială de aici a fost apanajul națiunilor medievale de Stare. Încă la 1437, acestea îi eliminau din alianță pe *valahi*, formând *unio trium nationum*, alcătuită din națiunile dominante ale maghiarilor, secuilor și sașilor. Acest organism exclusivist a rezistat peste patru secole, opunându-se cu obstinție modernizării. Mai mult decât atât, într-o formulare sugestivă ce arată caracterul șchiop al alianței națiunilor de Stare, istoricul amintit anterior observă că din secolul al XV-lea:

„masa cu trei picioare, îndreptată mai întâi împotriva țăranilor și a dușmanilor externi, și-a îndreptat, mai apoi, tăișul îndeosebi asupra românilor”¹⁷.

În fapt, cele 3 națiuni politice și 4 religii recepte din principatul, apoi din Marele Principat Autonom al Transilvaniei defineau sistemul de 3+4 și, deși ieșiseră din „spațiul geopolitic al Ungariei habsburgice” (succesoarea Ungariei arpadiene și a celei angevine), ele încă gravitau în „spațiul politic unguresc local”,

¹⁵ Dumitru Suciu, *Antecedentele dualismului austro-ungar...*, p. 28.

¹⁶ *Ibidem*, p. 10-11.

¹⁷ *Ibidem*, p. 13.

iar Transilvania rămânea „tot un stat nobiliar unguresc”¹⁸. Într-adevăr, Dumitru Suciu pune tot accentul pe nobilimea ardeleană maghiară, care era *primus inter pares*, determinând prin majoritate zdrobitoare în forurile executiv (Guberniu), legislativ (Dieta transilvană) și administrativ (comitatele) cursul decizional politic. Restaurația din 1790-1791, după moartea lui Iosif al II-lea, a impus o Dietă ocupată în proporție de 90% de către unguri cu secui, numai 10% revenind sașilor.

Inegalitatea de forțe în raport cu nobilii maghiari a celorlalte două Stări transilvane, secuii și sașii, a fost puțin menționată de autorii români, pe bună dreptate interesați nemijlocit de excluderea românească din partea națiunilor medievale aliate.

Totuși, ilustrativă pentru nemulțumirile continue nutrite de sași față de partenerii lor de Stare, este plângerea tineretului revoluționar săsesc, adresată din Mediaș la 15 august 1848 parlamentului german de la Frankfurt:

„Încă la 1437 cele trei națiuni, ungurii, secuii și sașii, au încheiat o uniune. Această uniune i-a fost de folos doar nobilimii, nouă ne-a dăunat nesfârșit. Cine se unește cu cei mai puternici, iese totdeauna înfrânt. Zăceam sub impozite, pe care ni le puneau mereu în cârcă două voci împotriva uneia. Egal îndreptățit cu ungurii și sașii la cele mai înalte foruri a fost o singură dată un sas, ca guvernator al țării, dar nici acesta prin alegeri, ci datorită favorurilor împărătesei Maria Theresia; acest un singur om însă a făcut din belșug lucruri demne de laudă pentru noi și pentru țară”¹⁹. Dieta furtunoasă din 1791 ne-a văduvit de voturile curiale și ne-a adus, prin majoritatea voturilor ungare, eșec după eșec legal, căci ungurii și secuii sunt numai două triburi ale aceluiași popor. Conducerea austriacă ne apăraseră bine ca germani, a căror credință nu se elatină niciodată; dar în anticamererele, în care numai curcani stacojii nobiliari colcăiau și se strecurau clerici romani [romano-catolici], zăvorul nu se deschidea în fața altora decât a burghezilor și ereticilor. Până ce strigătul nostru după ajutor ajungea la sfânta ureche a maiestății sale, se slăbea prin cancelarii până rămânea un sunet leșinat, iar dreptatea curată a împăratului se amesteca în decizie și aplicare cu atâtea adaosuri, că bolnavul nu mai primea decât apă infestată.” (Schon 1437 hatten die drei Nationen, Unger, Szekler und Sachsen einen Bund geschlossen. Dieser Bund hat nur dem Adel genügt, uns unendlich geschadet. Wer mit Mächtigeren sich verbindet, ziehet immer den kürzeren. Wir erlagen unter den Steuern, die zwei Stimmen gegen eine uns immer aufbürdeten. Zu den höchsten Landesstellen mit Ungarn und Szeklern gleich berechtigt ist nur einmal ein Sachse Landesgouverneur gewesen; auch dieser nicht durch Wahl, sondern durch Gunst der Kaiserin Maria Theresia, der Eine hat aber für uns und das Land Preiswürdiges die Fülle gethan. Der stürmische Landtag 1791 benahm uns die Curiatstimmen und brachte uns durch die Mehrheit der ungarischen Stimmen eine gesetzliche Schlappe nach der andern bei, denn Unger und Szekler sind nur zwei Stämme eines Volkes. Die österreichische Regierung hatte uns als Deutsche, deren Treue nie gewankt, wohl geschützt; aber in den Vorgemächern, wo nur adlige Puter kollerten und römische Geistliche schlichen, war ein Riegel für blos Bürgerliche und Ketzler. Unser Hilferuf, bis er ins heilige Ohr der Majestät gelangte, verschwächte sich in

¹⁸ *Ibidem*, p. 13, 18.

¹⁹ Este vorba, evident, despre guvernatorul Samuel von Brukenthal.

den Kanzleien bis zu einem ohnmächtigen Laute und die reine Gerechtigkeit des Kaisers ward in der Auslegung und Anwendung mit so vielen Zusätzen vermischet, daß der Kranke nur unreines Wasser bekam)²⁰.

Firește că nici sașii, fie ei aparținând tineretului revoluționar, nu deplâneau durata lungă a destinului românilor excluși din forurile țării.

Miza reală a luptei pentru putere în Transilvania era, de fapt, hegemonia teritorială. Aceasta s-a realizat prin gruparea diviziunilor administrative (comitate, scaune și districte) în unități mai mari, nerecunoscute oficial, dar clar delimitate pe teren, și, astfel, prin împărțirea Transilvaniei între cele „trei națiuni principale” (drei Hauptnationen).

Criteriul exclusiv de departajare a teritoriului provinciei îl constituia, deci, apartenența la una din națiunile de Stare. Autorii sași, începând din ultimul pătrar al veacului XVIII vreme de un secol, au întocmit manualele de geografia și statistica Transilvaniei, incluzând diviziunile administrative din Ardeal sub umbrela „pământurilor” ungarilor, secuilor și sașilor. Primii stăpâneau pământul comitatens – căci comitatele transilvănene erau conduse exclusiv de nobilimea maghiară, prin comiții ei supremi; ceilalți dețineau secuimea, iar sașii Pământul Crăiesc (*Fundus Regius*) sau Pământul Săsesc. Ilustrăm afirmația, în tabloul de mai jos, indicând terminologia utilizată de statisticienii Joseph Leonhard (1818) și Joseph Heinrich Benigni von Mildeberg (1837)²¹.

<i>Teritoriul națiunilor dominante</i>	<i>Diviziuni administrative</i>
Pământul unguresc [comitatens] (Land der Unger)	11 comitate (Comitate, Gespanschaften, vármegye), divizate în districte (Processe oder Bezirke)
Secuimea (Land der Szekler)	5 scaune principale (Hauptstühle), din care unele având scaune filiale (Filialstühle)
Pământul Săsesc (Sachsenland)	9 scaune (Stühle) și 2 districte (Distrikte)

Surse: Joseph Leonhard, *Lehrbuch zur Beförderung der Kenntniß von Siebenbürgen*, Sibiu, 1818, p. 17; Joseph Heinrich Benigni von Mildeberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, vol. III, Sibiu, 1837, p. 1-103.

Ca suprafață din teritoriul Transilvaniei, națiunilor privilegiate a secuilor și a sașilor le revenea fiecareia puțin peste o cincime, în vreme ce națiunea de Stare a ungarilor își adjuceca partea leului cu aproape trei cincimi din teritoriu. Conform

²⁰ Mediaș, 15 august 1848. Salutul tineretului săsesc către tineretul academic german, în cadrul adunării tineretului săsesc din Mediaș, publicat în: „Grenzbote”, redactori Gustav Freytag și Julian Schmidt, editor F.L. Herbig, Leipzig, nr. IV din 18 august 1848, p. 74. Textul va apărea integral, în originalul german și în traducere românească, în *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania*, vol. XII (august 1848).

²¹ Ela Cosma, *Românii în lucrările statisticienilor sași, 1791-1837 (Eder, Marienburg, Leonhard, Benigni)* (infra: Ela Cosma, *Românii în lucrările statisticienilor sași...*) în vol. *Istorie, cultură și cercetare*, I, coord. Dumitru-Cătălin Rogojanu și Gherghina Boda, Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva, Târgoviște, Edit. Cetatea de Scaun, 2016, p. 67-83.

calculelor efectuate de David Prodan²², preluate și de alți istorici, „pământul ungarilor” reprezenta 57,2%, cel al secuilor 21,5% și cel al sașilor 21,3% din teritoriul Marelui Principat, „numai românii n-aveau nimic sau aproape nimic, fiind lipiți, de către cei din sistemul 3+4, de unitățile lor administrative, care nu-i reprezentau și îi exploatau atât social, cât și național”²³.

Astfel, dominanța economică, socială, politică și fiscală a celor trei națiuni privilegiate din Transilvania (ungurii, secuii, sașii) se întărea prin baza funciară consistentă²⁴. Fiecăreia din aceste națiuni de Stare îi corespundea un anumit teritoriu, asupra căruia se simțea îndreptățită în temeiul constituțiilor transilvane medievale. Dar *Approbatæ Constitutiones* (1653) și *Compilatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae Eidem Annexarum* (1669) includeau și pentru viitor asigurări și garanții, atunci când stipulau că *valahii* trăiau pe pământul Transilvaniei doar *ad beneplacitum principis et regnicolarum*, iar *natio valahica* nu va trece niciodată în rândul națiunilor politice, nici religia ortodoxă în rândul religiilor recepte ale țării²⁵. Drepturile „istorice” ale trecutului și garanțiile viitorului, invocate de legislația medievală transilvană, au funcționat până la 1848.

Tocmai datorită cadrului juridic medieval prelungit până în veacul al XIX-lea, trebuie precizat că „pământurile” respective nu s-au aflat *în proprietatea* ungarilor, secuilor și sașilor, ci doar *în posesiunea* lor, întrucât dreptul de proprietate nu putea reveni vasalilor, ci exclusiv stăpânului, în cazul de față împăratului Austriei, ca principe transilvan.

De asemenea și mai cu seamă, nici Pământul Săsesc, nici cel comitatens, cu atât mai puțin secuimea nu au avut niciodată, de-a lungul istoriei Transilvaniei, independență sau măcar autonomie teritorială. Cum am arătat mai sus, aceste regiuni s-au împărțit între cele trei națiuni de Stare și s-au delimitat mai mult cutumiar și neoficial, niciodată juridic, căci nu s-au încheiat niciun fel de tratate sau constituții recunoscute de vreo putere suzerană, care să consfințească pământurile unguresc, secuiesc și săsesc. De aceea, astăzi sunt cu atât mai hilare și mai false pretențiile legate de așa-numite „ținuturi autonome” (secuiesc, Partium), în baza unor pretinse drepturi și a unor precedente istorice care n-au existat niciodată.

Ceea ce a existat a fost autonomismul transilvănean, atât de bine caracterizat de Dumitru Suciucă ca fiind „cu precădere nobiliar maghiar și profund antiromânesc”, exceptând anii 1848-1849 și 1860-1865, când a dobândit un „caracter democratic românesc”²⁶. Însă, desigur, nici tendințele centrifuge ale autonomismului nobilimii ungurești din Ardeal, dominând veacurile XVIII-XIX, nici tendințele

²² David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 354-356.

²³ Dumitru Suciucă, *op. cit.*, p. 19-20.

²⁴ Vezi, în harta de mai sus, diviziunea administrativ-teritorială a Transilvaniei în comitate, scaune și districte, precum și supradiviziunile „pământurilor” unguresc, secuiesc și săsesc.

²⁵ Dumitru Suciucă, *op. cit.*, p. 14.

²⁶ *Ibidem*, p. 21.

centripete prohabzburgice ale autonomismului transilvan românesc, din cele două momente precizate de la jumătatea secolului al XIX-lea, nu au însemnat, nu au intenționat și nu au putut duce la vreo autonomie teritorială reală.

Națiunile tolerate în Transilvania până la 1848

Orice tentativă de a sparge *unio trium nationum* era aprig combătută de cele trei Stări transilvane. În consecință, națiunile dominante au reușit a-și prezerva *status quo*-ul vreme de secole, cu excluderea tuturor celorlalte națiuni din Transilvania, considerate tolerate. Enumerăm națiunile ardeleno tolerate, în ordinea dată de numărul lor: românii – denumiți *valahi*, țiganii, armenii, evreii, grecii și sârbii. Pe baza informațiilor celor doi autori citați anterior, Leonhard și Benigni von Mildenberg, înfățișăm mai jos situația națiunilor dominante și a celor tolerate din Transilvania, cuprinzând caracteristicile și numărul lor, pe anii 1818-1837²⁷.

<i>Nr. de etnici</i>		<i>Observații</i>
<i>Națiunile dominante</i>		„Stăpâni de pământ” (die eigentlichen Grundherrn)
Unguri	300.000	în comitate, 3 categorii: nobili, cetățeni liberi și iobagi
Secui	207.400	din care 77.000 grăniceri
Sași	204.000	din care: a) 180.000 pe Pământ Săsesc și b) 24.000 (mai ales iobagi) în restul Transilvaniei
<i>Națiunile tolerate</i>		„Populațiile tolerate” (die geduldeten Völkerschaften)
Armeni	6.000	mai ales în Elisabetopol, Gherla, Gheorghieni (Gyergyó St. Miklós), Canta, Frumoasa
Greci Sârbi	600	* grecii, câteva sute (etliche Hundert an der Zahl), mai ales la Brașov și Sibiu * „sârbii, un popor care odinioară își avea propria sa limbă, dar acum vorbește valahă în cea mai mare parte” (ein Volk das ehemals auch seine eigene Sprache hatte, nun aber größtenteils Walachisch spricht); cca 130 de familii, la Bungard, Șura Mică, Cergău Mare și Mic
Valahi	788.000	răspândiți în toată țara, din care: a) peste 570.000 pe pământ comitatens și secuiesc, majoritatea iobagi; b) aproape 160.000 pe Pământul Săsesc, majoritatea liberi; c) aproape 58.000 grăniceri
Evrei	3.000	cu reședința la Alba Iulia
Țigani	60.000	dintre care: a) sedentarizați (ansäßig - <i>Neubauern</i>), ca muzicanți, fierari, peticesc încălțăminte; b) cortorari nomazi (noch immer mit ihren elenden Zelten von Ort zu Ort herumziehen), care în parte spală aur, în parte lucrează în lemn și fier
Total	1.569.000	

Sursă: Joseph Leonhard, *Lehrbuch zur Beförderung der Kenntniß von Siebenbürgen*, Sibiu, 1818, p. 13-16; Joseph Heinrich Benigni von Mildenberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1837, p. 9.

²⁷ Ela Cosma, *op. cit.*, p. 76.

O singură națiune tolerată a izbutit să fisureze edificiul națiunilor dominante în Ardeal, însă la scară mică datorită numărului ei. Este cazul armenilor care, cumpărându-și privilegiile de la împărații habsburgi Carl al VI-lea (1733) și Maria Theresia (1746, 1753), construind două orașe armenesti, fie pe loc viran (Gherla, 1700), fie prin strămutarea românilor autohtoni în afara târgului (Dumbrăveni, 1758), au obținut din partea lui Iosif al II-lea, finalmente, statutul de „orașe libere regești” (1786). Numai că Gherla și Dumbrăveniul s-au lovit de protestul națiunilor privilegiate (1789) și, în pofida legii Dietei transilvane (1791), ce sancționa privilegiile ce decurgeau din decretul iosefin, abia din anul 1841 armenii au putut să se bucure, ca „orașe libere regești” sub regim taxalist, de beneficii politice, trimitându-și deputați în Dieta ardeleană de la Cluj²⁸.

Națiunile de Stare și cele tolerate erau, de fapt, națiunile medievale, diferențiate prin accesul sau inaccesul la privilegii. Abia revoluția și războiul de la 1848-1849 au impus în Transilvania transformarea națiunilor medievale în națiuni moderne, datorită: 1) revendicărilor formulate și susținute prin luptă de națiunea română; 2) dizolvării națiunii secuiești și a contopirii ei în națiunea maghiară.

Ațiunea legitimă de recuperare a istoriei secuilor și rescrierea acesteia, nejustificată însă, la care asistăm în ultimele decenii, are ca „punct de cotitură” tocmai anii 1848-1849, ca dată de naștere a națiunii moderne a secuilor încadrate națiunii maghiare²⁹.

În ce privește națiunea română medievală din Transilvania, tolerată până atunci și lipsită de drepturi, aceasta a solicitat în *Supplex Libellus Valachorum* (1791) admiterea ei în rândul națiunilor de Stare și recunoașterea ei ca a *patra națiune*. Datorită numărului românilor și a ariei lor generalizate de locuire în Ardeal și în părțile aparținând Ungariei, acceptarea celei de-a patra națiuni române ar fi adus sfârșitul vetusteii *unio trium nationum*. La 1848, însă, românii ardeleni au cerut recunoaștere națională și egală îndreptățire cu națiunile recunoscute politic ale ungurilor, secuilor și sașilor, făcând astfel saltul în modernitate.

Românii transilvăneni, între a patra națiune medievală și națiunea modernă

În fața perspectivei admiterii românilor ca a patra națiune privilegiată, spaima Stărilor ardeleni era atât de puternică, încât la izbucnirea revoluției pașoptiste ea bântuia inițiativele febrile și strategia primei națiuni dominante.

²⁸ Vezi Ela Cosma, *Împăratul călător și ardelenii în memoriile lui Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân*, ediție critică și traduceri din limba germană de Ela Cosma, indici întocmiți de Simona Bala și Ela Cosma, colecția „Biografii Istorice Transilvane”, tom IX, Argonaut Publishing, – Cluj-Napoca (România), Symphologic Publishing - Gatineau (Canada), 2015, subcap. „Armenii”, p. 129-144.

²⁹ *A Székelység Története*, Hargita Megye Tanácsa, Csikszereda, 2013 (*Istoria secuimii*, Consiliul Județean Harghita, Miercurea Ciuc, 2013), cap. „1848-1849. évi forradalom és szabadságharc a Székelyföldön” (Revoluția și lupta pentru libertate/războiul de independență din 1848-1849 în secuime), apud: Sebastian Pârvu, *Românii din scaunele secuiești în revoluția de la 1848-1849*, Sfântu Gheorghe, Edit. Eurocarpatica, 2014, p. 467.

La 10 iulie 1848, aflat la Cluj, comandantul general al armatei austriece din Transilvania Anton von Puchner îi scria ministrului c.c. de Război Latour, devoalând scenariul maghiar, conform căruia, la deschiderea Dietei (29 mai 1848), națiunea română ar fi urmat să militeze mai întâi pentru obținerea statutului de a patra națiune, ca să poată fi reprezentată în Dietă. Totuși, după cum a putut constata Puchner, această linie a fost repede abandonată, iar Dieta nu a fost o opțiune pentru români. Comandantul militar austriac arăta cum

„după ultimele împrejurări, îngrijorându-se pentru drepturile lor și incitați în varii feluri, sașii transilvani s-au pronunțat împotriva uniunii și că aceeași intenție a fost preconizată și de români, astfel că, prin superioritatea numerică a celor două națiuni se putea realiza o rezistență sau, cel puțin, o întârziere a Dietei. Se credea că românii vor obține mai întâi acceptarea lor ca a patra națiune a țării și, reprezentați în Dietă în această calitate, [abia apoi] s-ar fi sfătuit în legătură cu primirea uniunii.” ([...] wie nach den letzten Zeitverhältnissen die Siebenbürger Sachsen, aus Besorgniß für ihre Rechte, und auf verschiedener Weise aufgeregt, sich gegen die Union aussprachen, und daß die nämliche Absicht auch von den Walachen vorausgesetzt wurde, so daß durch die Ueberzahl dieser beiden Nationen ein Widerstand³⁰, oder wenigstens eine wesentliche Verzögerung des Landtags anzunehmen war, indem gedacht wurde, daß die Valachen sich erst die Aufnahme als vierte Landes Nation erzwingen, und als solche erst beim Landtage repräsentirt, über die Zulassung der Union berathen wollen)³¹.

Puchner considera că, renunțând la acest punct expres, românii au permis Dietei proclamarea uniunii prin politica faptului împlinit, în vreme ce sașii dezbinați s-au lăsat copleșiți de amenințările partidei radicale unioniste.

„În acest context, tardiv în orice caz, se apropia Dieta [deschiderea Dietei], când mai multe jurisdicții săsești, probabil păcălite de amenințările secuilor și unгурilor, s-au alăturat pe neașteptate uniunii, iar românii în adunarea de la Blaj nu s-au mai declarat direct împotriva uniunii, ba au mai și cerut asemenea puncte, care oricum ar fi fost îndeplinite prin uniune. În acest chip, românii nu au mai ridicat nicio piedică în calea Dietei, pe când sașii, tot mai dezbinați în deciziile lor, au refuzat doar într-o mică parte a lor trimiterea deputaților la Dietă. Când colo, pe nepusă masă, au apărut cu toții, ba, și mai neașteptat, au votat unanim în favoarea uniunii, fără să depună o reprezentare separată. Abia ulterior au rugat Stările să ia în considerare raporturile lor naționale. Așa se face că într-o jumătate de oră Dieta a rezolvat cea mai însemnată problemă, căci tot ce a urmat a fost fără

³⁰ În original, greșit „Wiederstand”.

³¹ Scrisoarea feldmareșalului-locotenent baronul Anton von Puchner, comandantul suprem al armatei c.c. din Transilvania, către ministrul austriac de Război, contele Latour, dată la Cluj, în 10 iulie 1848. *Original*: Österreichisches Staatsarchiv din Viena, Kriegsarchiv, Fond MK (Ministerium für Kriegswesen), Karton F. 1-4, 8 file f.n., depistare și xerox Cristian Ivaneș. *Publicație*: *Documente privind revoluția de la 1848-1849 în Țările Române. C. Transilvania*, vol. XI 6-31 iulie 1848, ediție critică coordonată de Iosif Marin Balog, Ela Cosma, Varga Attila, volum întocmit de Iosif Marin Balog, Ela Cosma, Varga Attila, Marghioala Bodor, București, Edit. Academiei Române, 2016, doc. 85, p. 190,193.

însemnătate, cu excepția chestiunii secuiești, menționate deja, care a fost tratată fără prudență și fără moderație.” (Unter solchen, jedenfalls zu spät eintretenden Verhältnissen näherte sich der Landtag, als mehrere sächsische Jurisdictionen, vermeintlich durch die Drohungen der Szekler und Ungarn verleitet, unerwartet der Union beytraten, und die Valachen der Blasendorfer Versammlung sich nicht mehr direct gegen die Union aussprachen, ja solche Punkte verlangten, welche sämtlich durch die Union ohnedies Gewährung erhielten. Auf solche Art entstand für den Landtag durch die Valachen kein Hinderniß mehr – und die Sachsen in ihren Beschlüssen immer mehr uneins, verweigerten nur geringen Theils die Absendung der Deputirten zum Landtage. Indessen erschienen sie unvermuthet alle, und votirten noch unerwarteter einstimmig für die Union, ohne eine separirte Repräsentation einzulegen. Bloß später baten sie, um Berücksichtigung ihrer nationalen Verhältnisse bey den Ständen. So war mit der wichtigsten Frage der Landtag in einer halben Stunde zu Ende, da alles Folgende von keinem Gewicht mehr war, bis auf die schon erwähnte, ohne Vorsicht und Mäßigung behandelte Szekler Frage)³².

Generalul habsburg dezvăluia apoi, după proclamarea uniunii cu Ungaria în Dieta clujeană (30 mai 1848), motivațiile reale ale partidei ultramaghiare, reprezentată de nobilimea din Dietă.

„Nici pe atunci nu mai era niciun secret că partida ultra-ungară vrea să și-i însușească pe secui, pentru a-i folosi, după cum îi va trece prin cap, la reprimarea românilor și sașilor, adică conform expresiei sale preferate: „ca să bea sânge de sas și de român”³³. (Indem schon damals kein Hehl mehr bestand, daß sich die ultra ungarische Parthey die Szekler aneignen wolle, um sie nach Gutdünken zur Niederhaltung der Walachen³³ und Sachsen zu verwenden, nach dem beliebigen Ausdruck Sachsen- und Walachen-Blut zu trinken)³⁴.

Prin urmare, sașii s-au înarmat pe cont propriu, iar românii au iscat tulburări, amenințând cu răscoala, și numindu-i „soldați ai nemeșilor” (Soldaten der Edelleute) pe secuii trimiși împotriva lor. Aceasta nu întâmplător, deoarece partida ultramaghiară a căutat prin toate mijloacele să-și atragă de partea sa regimentele grănicerești c.c. de secui, fie transformându-le în gărzi naționale maghiare, fie determinând plecarea acestora din secuime spre Ungaria, de fapt pentru a-i folosi pe secui în beneficiul propriu, ca trupe de execuție militară împotriva românilor și sașilor.

„În atare situație, în Dietă s-a făcut în articolul 3 [de lege] propunerea formală de desființare a grănicerilor secuiei și de transformare a lor într-o gardă națională [maghiară], cu subordonarea lor față de [autoritățile] civile, în vreme ce la regimentele românești s-a făcut numai o vagă trimitere. [...] Întreaga secuime a fost împânzită cu tipărituri ale proiectelor Dietei și supusă unor noi mijloace de ațâțare.” (Bey solchen Umständen wurde beim Landtage förmlich mittelst des 3ten Artikels auf Auflösung der Szekler Grenzer und

³² *Ibidem*, p. 190, 194.

³³ În text se folosesc alternativ formele „Walachen” și „Valahen”.

³⁴ *Ibidem*, p. 189, 193.

Verwandlung in eine National Garde, mit Unterordnung dem Civile, angetragen, wobey auf die Valachen Regimente nur von Weitem hingedeutet wurde. [...] Man hatte nämlich das ganze Szekler Land mit Abdrücken der Landtags Vorschläge überhäuft, und neuen Aufregungs Mitteln unterworfen)³⁵.

Din scrisoarea de mai sus a feldmareșalului Anton von Puchner se desprind câteva constante ale politicii naționale și teritoriale promovate de națiunile dominante în Transilvania, accentuate odată cu momentul de criză din 1848. Pentru a-și apăra statutul anacronic de națiune medievală, strategia nobilimii maghiare comitatense din Ardeal a constat din: 1. nerecunoașterea națiunii române (în general, cu atât mai puțin ca a patra națiune de Stare) și neacceptarea în Dietă a românilor ca națiune; 2. împiedecarea alianței româno-săsești, odată cu izolarea puțin numeroasei națiuni săsești de Stare; 3. atragerea secuilor și instrumentalizarea lor ca vârf de lance al cauzei maghiare, chiar prin desființarea națiunii secuiești de Stare; și, mai ales, 4. uniunea Transilvaniei cu Ungaria kossuthiană (care admitea o singură națiune: cea maghiară), ceea ce ar fi determinat tranșarea definitivă, din punct de vedere etnic, politic și teritorial, a chestiunii multinaționale în Marele Principat Autonom.

Națiuni în Transilvania și teritoriu național (1848)

Cel mai mare pericol la adresa sistemului politic și teritorial al celor 3 națiuni dominante și 4 religii recepte îl reprezentau, fără nicio îndoială, românii ardeleni, datorită numărului lor covârșitor. Odată cu „pretențiile” lor la statutul de națiune recunoscută, s-ar fi deschis cutia Pandorei și cu privire la revendicările teritoriale. Însă, cum românii trăiau răspândiți pe întreaga suprafața Marelui Principat, o reîmpărțire teritorială pe bază națională, care să-i includă pe români, nu ar fi fost posibilă, decât prin desființarea „pământurilor” ungarilor, secuilor și sașilor. De aceea, refuzul acceptării românilor în trio-ul națiunilor privilegiate nu era doar o simplă chestiune de prestigiu, ci și una vitală, de natură teritorial-funciară³⁶.

Vechile argumente ale națiunilor de Stare pentru menținerea *status-quo*-ului teritorial în Transilvania se fundamentau pe dreptul istoric, maghiarii ardeleni invocând și dreptul sabiei cuceritorului medieval, Regatul Ungar, iar secuii și sașii privilegiile dobândite *illo tempore* din partea regilor maghiari.

În ce privește Ungaria istorică în ansamblul ei în prima jumătate a veacului al XIX-lea, aceasta a împărțit adevărul general evocat de Dumitru Suci:

„adevărul că așa-zisul drept istoric al marilor imperii era mai mult un drept al sabiei, al puterii silnice, care a putut forța o posesiune temporară asupra teritoriilor și popoarelor cucerite, dar nu mai putea deloc justifica o posesiune perpetuă, națiunile dominate și

³⁵ *Ibidem*, p. 189-190, 193.

³⁶ Ela Cosma, *Românii în lucrările statisticienilor sași...*, p. 78.

supuse, trezite la conștiința demnității, a intereselor și a ființei lor politice, revendicându-și pe seama lor, cu hotărâre, pământurile strămoșești cotropite de străini”³⁷.

Perspectiva românească asupra chestiunii este exprimată cel mai bine de părintele științei juridice românești, Simion Bărnuțiu. Încă în proclamația din 24/25 martie 1848, el arunca blestemul împotriva acceptării uniunii Transilvaniei cu Ungaria:

„Afurisit să fie în veci oricare român va îndrăzni a face vreo unire până nu va fi proclamată nația română ca nație primită *sensu politico!*”³⁸

În celebrul său discurs rostit în fața mării adunări de la Blaj (3/15 mai 1848), ideologul revoluției pașoptiste a românilor ardeleni aserta:

„Dreptul rebelului cuceritor nu naște proprietate, ci numai posesiune.”

Iar alt dicton mai puțin cunoscut al venerabilului Bărnuțiu decreta:

„Ardealul e proprietatea adevărată a națiunii române, care e câștigată cu bună dreptate înainte cu vreo mie șapte sute de ani și de atunci până astăzi o ține și o apără și o cultivă cu multă osteneală.”

În ultima sa carte, apărută postum, istoricul revoluției române de la 1848, Gelu Neamțu, atrăgea atenția asupra legăturii indisolubile între națiune și teritoriu național:

„Iată, așadar, esența încrâncenării de la 1848 între români și unguri: nu lupta pentru drepturi, ci lupta pentru Ardeal; dar nu numai în sensul supremației uneia sau alteia dintre etnii, ci al proprietății asupra teritoriului, în baza moralității istorice pe care dreptul natural o impunea. Aceasta în viziunea românilor. Era un salt istoric incontestabil”³⁹.

De altfel nici Bărnuțiu însuși nu putea eluda acest raport. Gelu Neamțu continuă:

„Nu este deci de mirare că, atunci când se declară independența națională, S. Bărnuțiu cere și teritoriu pentru români acolo unde sunt majoritari. Alții, nu știm încă cu mare precizie cine (probabil episcopii), și-au dat seama că aceasta va aprinde imediat flăcările războiului civil, și l-au convins pe Bărnuțiu să renunțe deocamdată la această revendicare”⁴⁰.

³⁷ Dumitru Suci, *op. cit.*, p. 7.

³⁸ Simion Bărnuțiu, *Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848*, prefăța Ion Rațiu, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, Uniunea Mondială a Românilor Liberi, 1990, p. 35.

³⁹ Gelu Neamțu, „*Noi și maghiarii*”. *Câteva aspecte importante privind Revoluția românilor de la 1848-1849 din Transilvania, intenționat ignorate până acum*, ediție îngrijită de Ela Cosma și Vasile Lechințan, Cluj-Napoca, Edit. Ecou Transilvan, 2017, p. 114.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 114.

Statistici naționale ante 1848 și la 1850

Indiferentă la dezbateri ideologice și confruntări naționale, realitatea demografică a Transilvaniei a fost implacabilă. La 1848-1849, majoritatea absolută o constituiau românii, care formau peste jumătate până la două treimi din populația Marelui Principat, așa cum notau în consens toate categoriile de surse, fie ele interne (austriece, românești) sau externe (rusești)⁴¹.

Direcția habsburgică de statistică administrativă consemna populația totală a Transilvaniei în număr de 2.118.578 locuitori la 1843 și 2.193.944 la 1846. Conform unei surse rusești din 1849, în Transilvania, din 2,4 milioane locuitori, mai mult de jumătate erau români, în vreme ce națiunile dominante (970.000) erau subreprezentate numeric prin 500.000 unguri, 170.000 secui și 300.000 sași. Alte aprecieri țariste arată un total de 2.170.343 locuitori în 1837, respectiv 2,4 milioane de locuitori ardeleni în 1848 sau chiar mai mult. De aici rezultă că numărul românilor din Transilvania era de 1,2-1,8 milioane suflete. O proclamație românească din aprilie 1848 menționa cifra de 1,3 milioane de români ardeleni⁴².

Toate informațiile statistice de dinainte de revoluția pașoptistă sunt infirmate cu prilejul recensământului austriac postrevoluționar, care constata o diminuare demografică generală și semnificativă în Marele Principat Autonom. Din datele oficiale, recensate și prelucrate la 1850, rezultă că în Transilvania trăia o populație de 2.073.372 locuitori⁴³ (după cifrele lui Eduard Albert Bielz, ceva mai mult: 2.074.202⁴⁴), atât autohtoni, cât și străini. Populația autohtonă (*einheimische Bevölkerung*) era alcătuită din români, maghiari, secui, sași; între străini se numărau germanii, francezii, italienii, grecii, sârbii – aceștia în număr mic.

În ce privește proporția naționalităților în ansamblul populației, primul recensământ postrevoluționar a consemnat, din nou, preponderența indiscutabilă a românilor (1.225.619 locuitori, adică 59,4%)⁴⁵.

Nu întâmplător s-au înregistrat ca etnii aparte maghiarii (358.693 locuitori, adică 17,3%) și secuii (182.456 locuitori, adică 8,8%), sașii (176.236 locuitori, adică 8,5%) și germanii (6.220 locuitori, adică 0,3%). Această împărțire reflectă

⁴¹ Vezi Daniela Deteșan, Ela Cosma, *Ethnicity, Nationality and Statistics. The Romanians from the Habsburg Empire, the Ottoman Empire, and the Tsarist Empire (1848-1850)*, „Romanian Journal for Population Studies”, Cluj-Napoca, X, nr. 2, 2017, p. 119-135.

⁴² Documentele rusești la care se face referință sunt editate în: *Armatele imperiale austro-ruse și românii la 1848-1849. Documente militare / The Imperial Austro-Russian Armies and the Romanians in the Years 1848-1849. Military Documents*, ediție critică coordonată de Ela Cosma, editori Ela Cosma, Daniela Deteșan, Angela Stîcalin-Colin, Tatiana Onilov, Edit. Argonaut – Cluj-Napoca (România) & Symphologic Publishing – Gatineau (Canada), 2013, vol. I – *Descrieri generale și militare / General and Military Descriptions*, doc. 2, p. 117, 131, doc. 3, p. 142, 153; vol. II – *Correspondență și rapoarte militare / Military Correspondence and Reports*, doc. 21, p. 41-42.

⁴³ *Mittheilungen aus dem Gebieth der Statistik*, hg. k.k. Direktion der administrativen Statistik, Jahrgang 1855, 1. Heft; Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 196.

⁴⁴ Eduard Albert Bielz, *op. cit.*, p. 148.

⁴⁵ Daniela Deteșan, Ela Cosma, *op. cit.*, p. 123-124.

modul învechit de abordare din partea oficialităților, corespunzător ordinii politice perimate, bazate pe sistemul de 3+4⁴⁶.

Evreii (15.606 locuitori, adică 0,8%), armenii (7.687 locuitori, adică 0,4%) și țigani (78.884 locuitori, adică 3,8%) apar înregistrați separat ca naționalități distincte, spre deosebire de recensământul maghiar din 1869, când au fost incluși fie la rubrica vorbitorilor de limbă maghiară (evreii și armenii), fie la alții (țigani)⁴⁷. Interesant este faptul că, prin comparație cu date mai vechi (din 1837), ce indicau 60.000 de țigani, 6.000 de armeni și 3.000 de evrei⁴⁸, dacă țigani și armenii au cunoscut un spor realist și credibil până la 1850, numărul evreilor din Transilvania a crescut de peste 5 ori, ceea ce ridică legitime semne de întrebare.

Pornind de la valorile numerice exprimate mai sus, am calculat ponderea naționalităților ardeleni într-un tablou statistic comparativ pe anii 1848-1849 și 1850, respectiv înainte și după revoluția pașoptistă și războiul civil din Transilvania. A rezultat următoarea situație:

Marele Principat al Transilvaniei	1848-1849		1850	
	Nr.	%	Nr.	%
Români	1.430.000	59,59%	1.225.619	59,4%
Națiuni de Stare – Total	970.000	40,41%	717.385	34,6%
Maghiari	500.000	20,83%	358.693	17,3%
Secui	170.000	7,08%	182.456	8,8%
Sași	300.000	12,50%	176.236	8,5%
Alte națiuni	-	-	130.368	6,0%
Germani	-	-	6.200	0,3%
Țigani	-	-	78.884	3,8%
Evrei	-	-	15.606	0,8%
Armeni	-	-	7.687	0,4%
Alții	-	-	21.991	0,7%
Populația Transilvaniei - Total	2.400.000	100%	2.073.372 (2.074.202)	100%

Surse 1849: *Фельетон Трансильвания* (Foileton Transilvania), în: „Русский инвалид“ („Invalidul rus“), Sankt Petersburg, nr. 163 din 29 iulie 1849, limba rusă, p. 649; *Статистическое обозрение Австрийской Империи* (Statistical Data regarding the Austrian Empire), în: „Военный Журнал“ („Military Journal“), revistă editată de comitetul științific militar cu acordul țarului, limba rusă, Sankt Petersburg, nr. III, 1849, p. 144-161.

Surse 1850: *Mittheilungen aus dem Gebieth der Statistik*, hg. k.k. Direktion der administrativen Statistik, Jahrgang 1855, 1. Heft. (2.073.372 loc. în Transilvania); Eduard Albert Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistische-topographische Beschreibung dieses Landes*, Druck und Verlag von Samuel Filtsch, Sibiu, 1857, p. 148. (2.074.202 loc. în Transilvania la conscripția din 1851); Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918*, Fundația Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000, p. 196. (2.073.372 loc. în Transilvania).

⁴⁶ Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1850. Transilvania*, București, Edit. Staff, 1996, p. 12.

⁴⁷ Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 196.

⁴⁸ Joseph Heinrich Benigni von Mildenberg, *Handbuch der Statistik und Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, vol. III. *Geographie*, M.H. Thierry's Buchhandlung, Sibiu, 1837, p. 8.

Tabelul de mai sus ne arată că, în pofida scăderii generale a populației transilvane (de la 2,4 milioane la sub 2,1 milioane de locuitori), proporțiile se păstrau în ce privește ponderea românilor, al căror procent era de 59,59% din viețuitorii provinciei la 1848-1849 și de 59,4% în anul 1850.

Cele trei națiuni de Stare ale ungarilor, secuilor și sașilor, luate împreună, au cunoscut o puternică scădere procentuală de la 40,41% înainte de revoluție la 34,6% după revoluție. Dacă ne-am aștepta ca cea mai mare diminuare să fie resimțită în rândul secuilor și maghiarilor transilvăneni, înfrânți în revoluție, ne-am înșela amarnic! Dimpotrivă, cifrele ne arată că, între 1848 și 1850, practic la instaurarea neoliberalismului austriac, ponderea secuilor a crescut în mod spectaculos cu 1,72% (de la 7,08 la 8,8%), pe când doar ponderea maghiarilor a scăzut cu 3,53% (de la 20,83% la 17,3%).

În realitate sașii sunt cei care au suferit cele mai mari pierderi în tabelele statistice. Numărul lor a scăzut de la 300.000 în 1848 (un număr mult prea mare, incluzându-i aici și pe germanii și austriecii locuitori în Transilvania) la 176.236 sași + 6.200 germani în 1850, ceea ce se reflectă în cel mai semnificativ regres de 4% din populația totală, rezultat din diferența de 12,5-8,5% la 1848 și 1850.

Puternic este contingentul aflat sub rubrica „alte națiuni” care, însumând 130.368 de suflete, alcătuiau la 1850 6% din populația provinciei. Între acestea se aflau țigani (3,8%), evreii (0,8%) cu acel spor neverosimil amintit anterior, armenii (0,4%) și alții (0,7%), între care trebuie neapărat pomeniți aromânii, grecii, sârbii, rutenii, slovacii, bulgarii, precum și străinii (francezi, italieni), cu excepția germanilor (0,3%).

Putem observa că, dacă am aduna procentul de 6% al „altor națiuni” cu cel al națiunilor de Stare (34,6%), am obține un total de 40,6%, adică tocmai un procent foarte apropiat de 40,41%, cât reprezenta aportul națiunilor de Stare la populația Transilvaniei înainte de revoluția pașoptistă. Ceea ce ne poate conduce la concluzia că, ante 1848, națiunile dominante își vor fi corectat slăbiciunile demografice, cel puțin cifric, din rândurile „altor națiuni” (armeni, evrei, țigani).

Eduard Albert Bielz și descrierea statistică a Transilvaniei pe anii 1848-1850

Scăderea evidentă a populației Marelui Principat Autonom după revoluția de la 1848-1849 a fost observată, firește, de toți analiștii, mai vechi sau mai noi.

Încă din anul 1857, statisticianul sas Eduard Albert Bielz aprecia gradul de eroare al recensământului din 1850 fiind de 5,5%, conform lui J. Hain, și explica bilanțul negativ fie prin regresul populației provinciei după revoluție, fie prin cifre prea mari oferite pentru anul 1848. A doua explicație îi părea mai aproape de adevăr, statisticianul sas argumentând prin calculele lui Söllner și ale Direcției c.c. de Statistică Administrativă. Fiindcă acestea variau între 2,11 și 2,19 milioane

locuitori între anii 1843-1846, era exclusă o explozie demografică de 2,4 milioane la 1848, dar devenea mai credibil reculul de 2,07 milioane locuitori la 1850.

În plus, Bielz se lansa în stabilirea victimelor revoluției pașoptiste și, mai ales, ale războiului civil din Transilvania. În baza datelor oficiale, rezulta că, din rândul loialiștilor, numai 6.112 persoane ar fi decedat de moarte violentă, dintre care 5.405 români, 310 sași, 304 unguri și 93 din alte națiuni. În funcție de sex, victimele revoluției erau 5.680 de bărbați, 365 de femei și 69 de copii. După modul în care și-au aflat moartea, din cei 6.112 decedați, 449 au pierit uciși de autoritățile revoluționare și de tribunalele de sânge, 769 la ordinul insurgenților fără niciun fel de condamnare, nici măcar formală, 5.611 în cursul atacurilor insurgenților împotriva populației civile și, în fine, 1.283 au murit pe câmpul de luptă. Însă, chiar dublarea prezumtivă a numărului victimelor (6.112×2) – luându-se în considerare tifosul de război, dar și pierderile umane din rândul militarilor proveniți din Transilvania – nu era suficientă pentru a depăși sporul mediu anual al numărului nașterilor față de cel al deceselor. Ghidându-se după principiul „că după ani de mari pierderi îndeobște numărul populației se completează la loc cu atât mai repede”, Bielz concluziona că se putea stabili „o stagnare, însă nicidecum un regres al populației Transilvaniei din anul 1846 până în 1850”⁴⁹.

Statisticienii contemporani privesc cu scepticism rezultatele înregistrate de recensământul imperial la 1850 în privința naționalității deoarece, în opinia lor, guvernul austriac a consemnat la nivelul Transilvaniei o valoare mai mică decât cea reală (Varga E. Árpád)⁵⁰. S-a contestat corectitudinea informațiilor oferite de sursele statistice oficiale. Unii cercetători estimează gradul de eroare la mai puțin de 5% din populația reală (Liviu Moldovan)⁵¹, alții apreciază că 5-6% din populația transilvană a rămas neconscrisă (Varga E. Árpád)⁵². Fenomenul este explicat prin aceea că, temându-se de represaliile de după anii 1848-1849, mulți locuitori au stat ascunși sau au emigrat în Moldova și Țara Românească.

Pierderile umane suferite în cursul războiului civil și național din Transilvania nu pot fi omise, dar nici nu pot fi stabilite cu exactitate. Estimările maximale apreciază pierderile în rândul românilor la 40.000 de suflete, iar în rândul maghiarilor la 10.000 (Gelu Neamțu)⁵³. Aprecierile minimaliste diminuează

⁴⁹ Vezi mai jos *Anexa*, cu fragmentul din Eduard Albert Bielz, *op. cit.*, p. 148-150.

⁵⁰ Varga E. Árpád, *Recensăminte ale populației pe teritoriul Transilvaniei în perioada 1850-1910*, în vol. *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotaru, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, București, Edit. Staff, 1999, p. 697.

⁵¹ Liviu Moldovan, *Recensământul populației transilvănene din 1850-1851*, „Marisia. Studii și materiale”, XI-XII, 1981-1982, p. 140.

⁵² Varga E. Árpád, *op. cit.*, p. 695.

⁵³ Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania 1848-1849*, Cluj-Napoca, Edit. Carpatica, 1996, p. 135.

drastic numărul maghiarilor morți în revoluția pașoptistă la 7.500-8.500, iar al românilor decedați la 4.300 (Egyed Ákos)⁵⁴.

Istoricul Liviu Maior afirmă că:

„În planul relațiilor interetnice, Revoluția de la 1848 a deschis o rană greu de vindecat. [...] Urmele cele mai grave le-a lăsat, fără îndoială, confruntarea româno-maghiară, soldată cu peste 40 000 de morți, sate întregi distruse, peste 200 de biserici arse și alte pagube materiale greu de evaluat”⁵⁵.

Aceleași poziții i se raliază și autorii *Istoriei Transilvaniei* (2013), Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan, care constată, de asemenea, că

„cele mai multe mărturii (oficiale sau statisticile făcute de bisericile ortodoxă și greco-catolică) vorbesc de numărul foarte mare de români afectați de represiunea dură îndreptată împotriva lor, iar faptul că ei reprezentau în epocă majoritatea populației provinciei îndreptățește afirmația că, din cele circa 40 000 de victime ale revoluției, cea mai mare parte o reprezentau românii”⁵⁶.

Cele mai noi investigații vizând problematica pierderilor umane și materiale în timpul revoluției și războiului din Transilvania la 1848-1849 avansează rezultate parțiale, consemnate de cele două biserici românești, direct afectate de evenimentele pașoptiste, în comunitățile ortodoxe și greco-catolice⁵⁷. Temeinicul studiu de caz, semnat de Ana Hancu și bazat preponderent pe izvoare arhivistice, reprezintă o analiză cu focus zonal, dedicată Câmpiei Transilvaniei. Cercetătoarea concluzionează:

„În stadiul actual al cercetărilor, pierderile umane și materiale nu pot fi, pentru moment, contabilizate, dar susțin cifra de 35.000-40.000 de victime pusă în circulație de *memorandumul* întocmit la Alba-Iulia în luna decembrie 1849 de canonicul romano-catolic Ráduly. Subiectul rămâne, în continuare, deschis cercetării istorice”⁵⁸.

⁵⁴ Interviuul lui Egyed Ákos în „Székely Újság”, Târgu Secuiesc, nr. 63, 17-23 martie 2011, apud Sebastian Pârvu, *op. cit.*, p. 485.

⁵⁵ Liviu Maior, *Români și unguri în revoluție*, București, Edit. Enciclopedică, 1998, p. 408.

⁵⁶ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, Edit. Eikon, 2013, p. 192-193.

⁵⁷ *Revoluția transilvană de la 1848-1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericesti ortodoxe*, volum întocmit de Dumitru Suciu (coord.), Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Cosmin Cosmuța, Lorand Madly, București, Edit. Asab, 2011, 588 p.; *Războiul Național din Transilvania din 1848-1849. Date, realități și fapte reflectate în documente bisericesti greco-catolice*, coord. Dumitru Suciu, editori: Alexandru Moraru, Iosif Marin Balog, Diana Covaci, Vlad Popovici, Cosmin Cosmuța, Lorand Madly, Cluj Napoca, Edit. Argonaut, 2013, 670 p.

⁵⁸ Ana Hancu, *Pierderile umane și materiale în timpul revoluției și războiului civil din Transilvania la 1848-1849*, teză de doctorat, coordonator cercetător științific I, dr. Gelu Neamțu, Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca, 2011; Ana Hancu, *Drama Ardealului 1848-1849. Mărturii. Pierderi umane și materiale în timpul Revoluției și Războiului Civil în Transilvania centrală*, Târgu Mureș, Edit. Nico, 2012.

Anexă

Eduard Albert Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Eine physikalisch-statistische-topographische Beschreibung dieses Landes*, Verlag von Samuel Filtsch, Sibiu, 1857, p. 148-150.

§ 19. Effective Bevölkerung

Bei einer Volkszählung ergibt sich nach Abschlag der aus dem Lande *abwesenden* Bevölkerung, jedoch mit Zuzählung der im Lande sich aufhaltenden Fremden, seine *effective* oder *anwesende Volkszahl*.

Nach der letzten zu Anfang des Verwaltungs Jahres 1851 vorgenommenen Conscription stellte sich nun die Zahl der anwesenden Bevölkerung Siebenbürgens auf 2,074,202 Seelen* heraus. Vergleichen wir diese Zahl mit den frühern Angaben in dieser Beziehung, namentlich den Berechnungen der k.k. Direktion der administrativen Statistik, welche:

1. für das Jahr 1843 = 2,118,578 und
2. -//- 1846 = 2,193,944 Seelen angeben, so erscheint uns hieraus entweder ein, durch die letzten Revolutionsjahre herbeigeführter Rückgang in der Bevölkerung unsers Landes hervorzugehen, oder es waren jene Berechnungen offenbar etwas zu hoch.

Dasselbe Verhältniss ergibt sich aus der Vergleichung mit der Berechnung Dr. Söllner's für die Volkszahl des Jahres 1844, welcher diese in seiner Statistik von Siebenbürgen Seite 274 für das genannte Jahr mit 2,155,110 Seelen angibt.

Da jedoch die Anzahl der in den Revolutionsjahren 1848/9 auf außerordentliche Weise ums Leben gekommenen Personen der treugebliebenen Parthei nach ämtlichen Erhebungen nur 6112 Individuen** beträgt, so steht dieselbe, wenn wir auch noch dazu das Doppelte davon auf Rechnung des als Folge des Krieges ausgebrochenen Typhus und des Verlustes der Insurgenten und der k.k. Armee an Eingebornen, somit die gesammten außerordentliche Todesfälle dieser beiden Jahre auf 18000 Personen annehmen, - durchaus noch in keinem so günstigen Verhältnisse zu dem durchschnittlichen jährlichen Ueberschusse der Gebornen über die Gestorbenen im Lande, daß daraus nur ein Stillstehen, geschweige denn ein Rückwärtsschreiten der Bevölkerung Siebenbürgens vom Jahre 1846 bis 1850 gefolgert werden könnte.

Wir müßten daher, wollten wir das Resultat der letzten Volkszählung als unbedingt richtig anerkennen, jedenfalls sowohl die von der k.k. Direktion der administrativen Statistik, als von Dr. Söllner gemachten Berechnungen über die Volkszahl Siebenbürgens für zu hoch ansehen. Es ist aber die durch die letzte Conscription ermittelte Volkszahl, wie es bereits allgemein anerkannt ist, jedenfalls zu niedrig; weil wir jedoch keine sichere Grundlage zur Ermittlung der Größe unserer Bevölkerung haben und die frühern Erhebungen, worauf die k.k. Direktion der administrativen Statistik in Ermangelung verlässlicher Daten ihre Berechnungen stützen mußte, wie bereits oben bemerkt wurde, unvollständig und ungenau waren, - da ferner die außerordentlichen Verluste der Jahre 1848/9 sich ziffermäßig nicht angeben lassen und schwerlich jemals mit Genauigkeit ermittelt werden können, so werden wir am sichersten gehen, wenn wir das Resultat der letzten Volkszählung zur Grundlage nehmen, den dabei unterlaufenen Rechnungsfehler, der nach J. Hain für Siebenbürgen beiläufig 5 ½ Percent beträgt, berichtigen und nach dem

Grundsätze, „daß nach Jahren starker Verluste sich die Volksmenge um so schneller wieder zu ersetzen pflege“, (statt wie gewöhnlich 8/10 bis 9/10) 1 Percent*** als jährlichen Zuwachs der Bevölkerung Siebenbürgens in den letzten vier Jahren annehmen.

Diesemnach würde sich die effective Bevölkerung unsers Landes für das Jahr 1855 auf 2,276,093 Seelen berechnen lassen.

*) Soviel zu Folge der ämtlichen Angabe im allgemeinen Reichsgesetzblatte für das Jahr 1854, Stück LI, Nro. 141; - dagegen nach den Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik herausgegeben von der k.k. Direktion der administrativen Statistik, Jahrgang 1855, 1. Heft, und J. Hain's Handbuch der Statistik nur 2,073,737 Seelen.

**) Es dürfte nicht unpassend sein, die darüber veröffentlichten Details hier in folgender Uebersicht zu geben:

A) Durch Urtheil revolutionärer Behörden und aufgestellte Blutgerichte, sowie durch Standrecht wurden hingerichtet	... 449 Personen.
B) Auf Befehl einzelner Insurgenten-Anführer ohne formelles Urtheil fanden den Tod 769 Personen.
C) Bei feindlichen Ueberfällen einzelner Ortschaften sind durch die Insurgenten umgekommen und zwar:	
a. aufgehängt	... 31
b. erschossen	... 709
c. auf sonstige Weise ermordet	2871
zusammen 5611 Personen.
D) Während des Kampfes mit Insurgentenhäufen sind aus dem Stande der Landesbevölkerung (ohne die Verluste des k.k. Militärs) geblieben 1283 Personen

Zusammen ... 6112 Personen.

Diese Gesamtzahl der erwähnten Opfer, von welchen beinahe die Hälfte im jetzigen Karlsburger und Klausenburger Kreise fielen, theilt sich:

1. Dem Geschlecht und Alter nach:

a) in männliche Personen	5680
b) in weibliche Personen	365
c) in Kinder	69

zusammen 6112

2. Nach der Nation in:

a) Rumänen	5405
b) Sachsen	310
c) Ungarn	304
d) Sonstige Nationen	93

zusammen 6112

*** Siehe den folgenden § 28 über das Wachstum der Bevölkerung.

*

§ 19. Populația efectivă

La recensământ, numărul *efectiv* al populației *prezente* se obține după scăderea populației *absente* din țară, dar cu adăugarea străinilor care se află în țară.

Din ultima conscripție, efectuată la începutul anului administrativ 1851, a reieșit că numărul populației prezente în Transilvania este de 2.074.202 de suflete*. Comparând acest număr cu datele anterioare în această privință, anume cu calculele Direcției c.c. de Statistică Administrativă, care indică:

1. pe anul 1843 = 2.118.578 și

2. pe anul 1846 = 2.193.944 suflete, din acestea transpare fie un regres al populației țării noastre, provocat de ultimii ani revoluționari, fie că respectivele calcule vor fi fost cam prea mari. Același raport reiese din comparația cu calculul făcut de dr. Söllner referitor la numărul populației din anul 1844, care este indicată de acesta, în a sa *Statistică a Transilvaniei*, la pagina 274, pe anul amintit, la 2.155.110 suflete.

Întrucât, conform aprecierilor oficiale, numărul persoanelor aparținând partidei loialiste, decedate de moarte violentă în anii revoluționari 1848-1849, reprezintă numai 6.112 indivizi**, atunci acest număr – chiar dacă-l dublăm, adăugând prezumtiv pierderile datorate tifosului izbucnit ca urmare a războiului, precum și pierderile insurgenților și ale armatei c.c. din rândul autohtonilor – tot nu ne oferă un raport prea favorabil, având în vedere sporul mediu anual al numărului nașterilor față de cel al deceselor, astfel că am putea trage concluzia numai a unei stagnări, însă nicidecum a unui regres al populației Transilvaniei din anul 1846 până în 1850.

De aceea, dacă am recunoaște neapărat corectitudinea rezultatului ultimului recensământ, ar trebui să evaluăm ca fiind prea mari atât calculele Direcției c.c. de Statistică Administrativă, cât și cele ale dr. Söllner. Totuși, așa cum recunoaște toată lumea, numărul populației comunicat în baza ultimei conscripții este, în orice caz, prea mic. Deoarece nu avem un temei sigur de prezentare a mărimii populației noastre, iar conscripțiile mai vechi, pe care a trebuit să-și bazeze calculele Direcția c.c. de Statistică Administrativă în lipsa unor date de încredere, au fost incomplete și imprecise; apoi, fiindcă pierderile extraordinare ale anilor 1848-1849 nu pot fi redată cifric, și nici nu se vor lăsa surprinse decât cu foarte mare greutate, noi vom proceda cât mai sigur posibil, dacă presupunem (în loc de 8/10 până la 9/10, cum este uzual) un procent de 1% *** atribuit sporului anual al populației din ultimii patru ani, adoptând ca bază [de calcul] rezultatul ultimului recensământ, corectând gradul său de eroare – care, conform lui J. Hain, este pentru Transilvania de 5 procente și jumătate – și, ghidându-ne după principiul „că după ani de mari pierderi îndeobște numărul populației se completează la loc cu atât mai repede”.

În baza acestui [procent de 1%], populația efectivă a țării noastre pe anul 1855 s-ar putea calcula la 2.276.093 de suflete.

*) Conform datelor oficiale din Monitorul oficial general imperial pe anul 1854, exemplar LI, nr. 141. Dimpotrivă, conform anunțurilor din domeniul statisticii editate de Direcția c.c. de Statistică Administrativă, pe anul 1855, caiet 1, și conform Manualului de statistică a lui H. Hain, [există] numai 2.073.737 de suflete.

**) Găsim cu cale a reda în următorul tabel informațiile publicate în acest sens:

A) Prin sentința autorităților revoluționare și în tribunalele de sânge au fost executate 449 persoane.

B) La ordinul diferiților conducători ai insurgenților și-au aflat moartea fără sentință formală 769 persoane.

C) La atacarea diferitelor localități de către insurgenți au fost omorâte, și anume:

a. spânzurate ... 31

b. împușcate	...	709
c. ucise în alt mod	...	2.871
în total	...	5.611 persoane.

D) În timpul războiului cu gloatele de insurgenți, din efectivele populației țării (fără pierderile armatei c.c.) au rămas [pe câmpul de luptă] 1.283 persoane.

În total ... 6.112 persoane.

Numărul total al victimelor amintite, dintre care aproape jumătate au căzut în actualele cercuri Alba și Cluj, se divide:

1. După sex și vârstă în:

a) bărbați	5.680
b) femei	365
c) copii	69

împreună 6.112

2. După națiune în:

a) români	5.405
b) sași	310
c) unguri	304
d) alte națiuni	93

împreună 6.112

*** Vezi în continuare § 28 despre sporul populației.